

คติความเชื่อการสร้างพระไม้ของคนอีสาน

The Belief on the Building of Wooden Buddha of Isan People

พระคมสัน ทับคำภา¹

จรัส ลีกา² และ พระมหาจรรณ ฤทธิพิศ³

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น^{1,2,3}

Phra Khomsan Thapkhampa¹

Jaras Leeka² and Phramaha Jaron Ritthithit³

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khonkaen Campus^{1,2,3}

Corresponding Author, Email: khomsan22521@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอถึงคติความเชื่อการสร้างพระไม้ของคนอีสาน ซึ่งพบว่า 1) ผู้สร้างพระไม้จะไม่ได้เกิดในศาสนาของพระศรีอาริยมตไธย 2) การบูชาพระไม้ที่สร้างขึ้นมาและได้ผ่านพิธีพุทธาภิเษกจะมีความศักดิ์สิทธิ์ด้วยพลังพุทธานุภาพ 3) การสืบต่ออายุพระพุทธรูปด้วยคติความเชื่อของคนอีสานที่ว่าเมื่อบวชแล้วได้หนึ่งพรรษาจะต้องแกะสลักพระไม้อย่างน้อย 1 องค์ เพื่อไว้เป็นที่ระลึกและเพื่อยืนยันการเป็นสักขีพยานในการเข้าสู่เพศบรรพชิตของตน 4) เป็นการต่ออายุ และสืบชะตาให้กับผู้ป่วยหรือเพื่อสะเดาะเคราะห์ต่าง ๆ เมื่ออาการเจ็บป่วยหายดีแล้วจึงนิยมแกะพระไม้แล้วนำไปไว้ที่วัดเป็นการสร้างเพื่อแก้บนและต่ออายุ 5) เป็นการอุทิศส่วนกุศลให้กับบุพการี ด้วยอานิสงส์การสร้างพระไม้这不仅มาจากมีอานิสงส์แก่ตัวผู้สร้างเองแล้วยังเป็นการแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วถ้าญาติที่ล่วงลับไปแล้วตกทุกข์ก็จะพ้นจากทุกข์ด้วยพลังพุทธานุภาพ

คำสำคัญ: คติ; ความเชื่อ; พระพุทธรูปไม้

* ได้รับบทความ: 7 เมษายน 2565; แก้ไขบทความ: 27 กันยายน 2565; ตอรับตีพิมพ์: 29 กันยายน 2565

Received: 7 April 2022; Revised: 27 September 2022; Accepted: 29 September 2022

Abstract

This academic paper aims to present the belief in the building of wooden Buddha of Isan people, it was found that, 1) the builders of the wooden Buddha would be born in the religion of Phra Sri Ariya Maitreya, 2) the worshipping of the wooden Buddha, built and passed the ceremony of Buddhahisek, would be sacred with the Buddha's power, 3) it is the prolonging of Buddhism with the belief of Isan people that once ordained for one year one has to carve at least one wooden Buddha aiming at commemorating and confirming of the guarantee of entering into the ascetic life, 4) it is the prolonging and performing of a long life ceremony to the ill health persons, or exorcising the various misfortunes. it is the popular practice that when the sick one recovered from ill health, he would carve a wooden Buddha, then takes it into the temple; this is created for fulfilling one's vow, and prolonging one's life, and 5) it is the dedication of benefaction to the parents with the advantage of building this wooden Buddha. Apart from the merit of the builder, it is the dedication of merit to relatives who passed away, once those who have got misery, they would relieve from misery with the Buddha's power

Keywords: Tradition; Belief; Wooden Buddha

บทนำ

การสร้างพระพุทธรูปตามคติความเชื่อของคนไทยนั้นเป็นไปตามหลักพุทธานุสสติ ซึ่งเป็นการใช้วัตถุเป็นเครื่องมือสื่อสารให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า เป็นการสร้างตามแนวคิดเรื่องพุทธเจดีย์ 4 ซึ่งพระพุทธรูปจัดเป็นอุทเทสิกเจดีย์ (เสนอ นิลเดช, 2543 : 2) และเป็นการสร้างเพื่อยกย่องบูชาบุคคลที่ควรบูชาตามหลักมงคลสูตร นอกจากนี้การบูชาพระพุทธรูปในฐานะองค์แทนของพระพุทธเจ้าถือเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่งในหลักการวชิธรรม 6 ประการ ได้แก่ สัตถุการวตา คือ การแสดงความเคารพต่อพระศาสดาด้วย (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2550 : 216) แนวคิดและความเชื่อเกี่ยวกับการบูชานั้นเกิดขึ้นพร้อม ๆ กับการเกิดของศาสนาในยุคโบราณ ซึ่งมนุษย์มีความกลัวต่อธรรมชาติและต้องการความปลอดภัย และเชื่อว่ามีอำนาจบางอย่างอยู่ในธรรมชาติ อันเป็นที่มาของคติความเชื่อเรื่องวิญญาณ ภูตผี ปีศาจ และเทพเจ้า ซึ่งมีการบูชาเทพเจ้าจนเป็นพิธีกรรมทางศาสนาสืบมา (สุจิตรา อ่อนค้อม, 2542 : 13) นอกจากนี้การสร้างพระพุทธรูปยังได้แสดงออกถึงความเคารพ และจงรักภักดีต่อมาพระพุทธเจ้าที่ทรงปฏิรูปและปฏิวัติคตินิยมดั้งเดิมให้เป็นการบูชาที่มีลักษณะเฉพาะตามหลักพระพุทธศาสนา คือ ปฏิเสธการบูชา

เพื่อการอ่อนน้อมหวังผลลดบันดาลของอำนาจเหนือธรรมชาติทั้งหลาย แต่เน้นที่การบูชาพระธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่นำเหล่าสัตว์ให้บรรลุถึงความสมบูรณ์สูงสุด และหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง แม้การบูชาตามแนวประชาานิยมจะมีคุณค่าอยู่บ้าง เช่น ทำให้เกิดความอบอุ่น สบายใจหรือผลดีต่อสังคม เช่น เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมที่ดี แต่ในแง่ของความเป็นพระพุทธศาสนาและคุณค่าที่แท้จริงของการบูชาที่ชาวพุทธควรเข้าถึงแล้ว การแก้ปัญหาเรื่องการบูชาที่ผิดหลักพระพุทธศาสนาดั้งเดิมหรือไม่ก่อให้เกิดคุณค่าทางด้านสติปัญญา และขัดแย้งกับคติแห่งการพึ่งตนเอง ย่อมเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกฝ่ายควรเอาใจใส่ เพราะมิเช่นนั้น ความเป็นพระพุทธศาสนาที่แท้จริงย่อมถูกบ่อนทำลายไป ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาแห่งปัญญาก็ย่อมลดน้อยลง พระพุทธศาสนาย่อมไม่ต่างไปจากศาสนาเทวนิยมทั้งหลายที่มีลัทธิอ่อนน้อมหวังผลลดบันดาล ซึ่งประเด็นนี้ย่อมทำให้พระพุทธศาสนาขาดจุดเด่นหรือเอกลักษณ์ที่สำคัญไปโดยปริยาย (ญาณภัทร ยอดแก้ว, 2552 : 1270)

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้นได้สอดคล้องกับคติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปไม้ของคนอีสานที่มีคติความเชื่อว่าเป็นไม้เป็นวัสดุที่หาง่าย แต่การนำมาแกะเป็นพระพุทธรูปนั้นได้ยึดเอาความเป็นศิริมงคลของไม้จากความหมายของชื่อไม้ ไม้ที่มีความสัมพันธ์กับพุทธประวัติ และไม้ที่มีความแข็งแรงคงทน เช่น ไม้ยอ ไม้โพธิ์ ไม้แก่นมะขาม เป็นต้น ชาวบ้านจะสร้างพระพุทธรูปไม้ตามพุทธลักษณะด้วยเครื่องมือง่าย ๆ โดยไม่เน้นความถูกต้องทางกายภาพ พระพุทธรูปไม้ในภาคอีสานโดยมากนิยมสร้างในปางมารวิชัย และปางพิจารณาชราธรรม จุดประสงค์การสร้างพระพุทธรูปไม้นี้ เพื่อเป็นพุทธบูชา และการไถ่บาป ปรารถนาความยั่งยืน และความสุขในชีวิต จึงได้นำมาตั้งในที่ที่เหมาะสม (บุษบา กิติจันทรโรภาส, 2539) และพระพุทธรูปไม้เป็นงานศิลปกรรมซึ่งถือได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมหนึ่งจัดอยู่ในประเภทงานประติมากรรม สร้างสรรค์ขึ้นด้วยพลังความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างช้านาน ผู้วิจัยจึงได้นำเอาแนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเข้ามามองถึงความสุนทรีย์ภาพและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในกระแสโลกาภิวัตน์ สุนทรีย์ภาพพระพุทธรูปไม้ในเกิดจากช่าง 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มช่างหลวง มีความสุนทรีย์ภาพเป็นประติมากรรมขนาดใหญ่สร้างจากไม้หลาย ๆ ชิ้นด้วยการเข้าเตื่อย ทำเป็นพระทรงเครื่องแบบอุดมคติ ประดับลวดลายด้วยการแกะสลักกระจกสีและหล่อด้วยตะกั่ว เป็นลายกนกแบบต่างๆ ลงรักปิดทอง 2) กลุ่มช่างราษฎร์ มีรูปแบบขนาดเล็กเป็นอิสระ เรียบง่าย สร้างจากไม้ชิ้นเดียว 3) ช่างสมัยใหม่ มีรูปแบบผลิตซ้ำและรูปแบบใหม่จากระสนิยมของนักท่องเที่ยว ระบบการศึกษาแบบโลกตะวันตก ความเจริญก้าวหน้าทันสมัยของเทคโนโลยีวิทยาศาสตร์ ข้อมูลข่าวสารและการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตทั้งด้านสังคม การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ ความเชื่อ ศิลปะ และวัฒนธรรม ประโยชน์ใช้สอย สถาบันการศึกษาและสถาบันอื่นๆ ความสัมพันธ์ดังกล่าวจึงส่งผลต่อสุนทรีย์ภาพรูปแบบ และปริมาณของพระพุทธรูปไม้ในปัจจุบันและอนาคตด้วย (นิราศ ศรีขาวรส, 2557)

นอกจากนี้พระพุทธรูปไม้ยังได้ถูกนำมาเชื่อมโยงเกี่ยวกับเรื่องของ“อานิสงส์” ซึ่งหมายถึงผลแห่งกุศลกรรม หรือประโยชน์อันจะได้รับจากการได้ทำบุญหรือได้สร้างประโยชน์ ความเชื่อว่าการทำบุญทำกุศลอันมีเจตนาบริสุทธิ์ ย่อมจะได้รับผลแห่งบุญนั้นตอบแทน แม้สิ่งที่จะมีมูลค่าเล็กน้อยก็ตามเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องอานิสงส์ต่างๆ นั้น ส่วนคติการสร้างพระพุทธรูปไม้มีกรอบแนวคิดเดียวกันทั้งหมดคือ คำชูศาสนาตราบ 5,000 ปี เป็นที่ไหว้บูชาแก่คน และเทวดาทั้งหลาย อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ญาติหรือสัตว์ที่ล่วงลับ เพื่อแก้คาบนานสานกล่าวและสร้างเป็นพระเจ้าชะตา เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตัวผู้สร้างเอง ต่อท้ายด้วยคำปรารภอานิสงส์ที่ได้จากการถวาย คือ สุข 3 ประการ สุขบนโลกมนุษย์ โลกสวรรค์ โลกพระนิพาน ปรารถนาไปเกิดเป็นพระอรหันต์ในยุคพระศรีอาริย์ ปรารถนาไปเกิดบนสวรรค์ชั้นฟ้า ปรารถนาให้หายจากโรคร้ายไข้เจ็บ และปรารถนามีปัญญาดุจแม่น้ำทั้ง 5 สาย ที่พุทธศาสนิกชนเชื่อว่าถ้าได้สร้างถวายให้กับพระพุทธศาสนาแล้ว กุศลผลบุญที่ได้กระทำไว้ในชาตินี้จักน้อมนำผู้คนเหล่านี้มีความสุขทั้งชาตินี้ ชาติหน้า และชาติต่อไป (ศิริพงศ์ ศักดิ์สิทธิ์, 2554)

จากข้อความที่ได้นำเสนอมาข้างบนนี้จึงสรุปได้ว่า หลักคำในพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวอีสานเพราะการเข้ามาของพระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อสังคมอีสาน ซึ่งสร้างหลักความเชื่อและพิธีกรรมที่สอดคล้องกับความเชื่อท้องถิ่น อิทธิพลจากพุทธศาสนาได้สร้างหลักจริยธรรมให้กับสังคมอีสาน ดังนั้นวิถีชีวิตของชาวอีสานจึงอยู่ภายใต้สังคัมพุทธศาสนาควบคู่กับความเชื่อท้องถิ่นที่อยู่ร่วมกันได้ในสังคัมเดียวกันคติความเชื่อเรื่องไม้ในการสร้างพระพุทธรูปไม้อีสาน ภายหลังจากอิทธิพลของพุทธศาสนาได้เข้ามาในสังคัมอีสาน ความเชื่อในทางพุทธศาสนาได้ผสมเข้ากับความเชื่อท้องถิ่นโดยทำให้สังคัมอีสานได้สะท้อนความเชื่อความศรัทธาในรูปแบบต่าง ๆ พระพุทธรูปไม้อีสานนับได้ว่าเป็นตัวแทนหนึ่งที่แสดงออกความเลื่อมใสศรัทธาของคนอีสาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมกับการสร้างพระพุทธรูปไม้ในฐานะความเชื่อเรื่องไม้ที่เป็นวัสดุหลัก ประกอบกับพิธีกรรมในการสร้าง ดังนั้นคนอีสานจึงผสมผสานความเชื่อท้องถิ่นให้เข้ากับความเชื่อในทางพุทธศาสนาซึ่งมีพระพุทธรูปไม้อีสานเป็นการแสดงออกอย่างหนึ่งด้วยเช่นกัน ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธเถรวาทกับการสร้างพระพุทธรูปไม้อีสาน เถกต่างในการตัดสินใจในเรื่องความดีของคนอีสานนั้นแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ เถกต่างตามหลักทางศาสนาและเกณฑ์ของสังคัม การแสดงออกความดีในสังคัมได้สะท้อนไปสู่ความดีของศาสนาด้วยเช่นกันซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคัมอีสาน การสร้างพระพุทธรูปไม้อีสานเป็นเกณฑ์ของความดีในสังคัมที่มีหลักความเชื่อจากศาสนาเป็นแรงจูงใจในการสร้างเพื่อมุ่งไปสู่ความดีของศาสนา นอกจากนั้นการสร้างพระพุทธรูปไม้อีสานยังเป็นการแสดงออกของความงามในเชิงศิลปะที่มาจากอุดมคติพระพุทธรูปไม้อีสานจึงถูกสร้างขึ้นในฐานะสัญลักษณ์ของสังคัมซึ่งเป็นตัวแทนของความดีในสังคัมที่มีอุดมคติไปสู่ความดีในทางศาสนาและสะท้อนออกมาเป็นรูปธรรมที่แสดงความงามทั้งภายนอก และภายในของผู้สร้าง ดังนั้นพระพุทธรูปไม้อีสานจึงเป็นการแสดงออกของความดี ความงาม และความจริง (กานต์ กาญจนพิมาย, 2553)

ดังนั้น ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ผู้เขียนจึงมีความสนใจที่จะนำเสนอคติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปไม้ของคอนีสานว่าแท้จริงแล้วการสร้างพระพุทธรูปไม้นั้นมีวัตถุประสงค์อะไรเช่น ความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตในการได้กราบไหว้พระพุทธรูปไม้ตามความเชื่อที่สืบต่อกันมา หรือการสร้างพระพุทธรูปไม้เป็นเพียงตัวแทนแสดงออกซึ่งความเลื่อมใสศรัทธาของคอนีสานเท่านั้น หรือยังมีคติความเชื่อในมิติของปรัชญาแฝงอยู่ที่รอการอธิบายในมิติต่าง ๆ อยู่ นอกจากนี้ทัศนคติและพฤติกรรมของการบูชาพระพุทธรูปไม้ของคอนีสานในปัจจุบันสามารถวิเคราะห์คุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของการบูชาพระพุทธรูปไม้เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนาต่อไป

ประวัติการสร้างพระพุทธรูป

การสร้างพระพุทธรูปเป็นการถ่ายทอดแนวคิดและจินตนาการที่สะท้อนถึงความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธรูปมาเป็นองค์แทนของพระองค์ในลักษณะของงานศิลปะ ซึ่งนอกจากจะสื่อถึงความดีแล้วยังแสดงให้เห็นถึงความประสานสอดคล้องกันระหว่างปรัชญาพุทธศาสนา และปรัชญาศิลปะ จนก่อให้เกิดความงามที่มีคุณค่าทางสุนทรียภาพอย่างสูง ความงามของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นนั้น นอกจากจะเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ภายนอกเช่นนี้แล้ว ยังสามารถสื่อถึงพระพุทธรูปของพระองค์ตามตำราหรือคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่ได้อธิบายไว้ด้วย โดยเฉพาะตำรามหาบุรุษลักษณะที่แสดงถึงลักษณะพิเศษของพระพุทธรูป 32 ประการ ถือว่ามีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการสร้างพระพุทธรูปตั้งแต่อดีตจน และการสร้างพระพุทธรูปจึงเป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนและแฝงไปด้วยความพยายามอันแรงกล้าของผู้สร้างที่จะให้ผลงานของตนมีความงามและถูกต้องตามลักษณะนิยม ทั้งยังต้องคำนึงถึงความรู้สึกที่ตึงตางของผู้กราบไหว้บูชาด้วย และที่สำคัญการสร้างพระพุทธรูปนั้นอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการใช้ศิลปะเชิงสัญลักษณ์ที่ทรงคุณค่ายิ่ง การสร้างพระพุทธรูปอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการใช้ทฤษฎีสัญลักษณ์มาประกอบ เพราะการที่พระพุทธรูปมิได้เหมือนพระองค์จริงของพระพุทธรูปเจ้านั้น มิได้หมายความว่าศิลปินขาดความรู้ ความสามารถ แต่การสร้างพระพุทธรูปนั้นมิได้คำนึงถึงความเหมือนเพียงอย่างเดียว แต่ยังคำนึงถึงปรัชญาที่สอดแทรกอยู่ในองค์พระพุทธรูปด้วยการแสดงออกถึงความระลึกถึงพระพุทธรูปในฐานะทรงเป็นศาสดาที่ยิ่งใหญ่ จึงเป็นสิ่งที่พุทธศาสนิกชนปฏิบัติสืบต่อกันมา กล่าวคือ แม้พระองค์จะปรินิพพานไปนานแล้ว ก็ยังมีการสร้างวัตถุแทนพระองค์จริงไว้เป็นเครื่องระลึกถึง ซึ่งตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์หลังสมัยพุทธกาลได้มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเพื่อเป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้าและสักการะบูชาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 6 หรือต้นพุทธศตวรรษที่ 7 (บ้างว่า พ.ศ.370-438) ตรงกับสมัยของพระเจ้าเมนันเดอร์ที่ 1 กษัตริย์ชาวกรีกผู้มาครอบครองแคว้นคันธาระในชมพูทวีป(อินเดียโบราณ) เนื่องจากทรงมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงทรงโปรดให้ช่างสร้างพระพุทธรูปโดยเลียนแบบศิลปะเหมือนจริงของกรีก(Hellenic) (ผาสุก อินทราวุธ, 2530 : 61) แนวการสร้างคล้ายการสร้างเทวรูปเพราะเคยชินกับการบูชาเทวรูปของเทพเจ้ากรีก

พระพุทธรูปจึงได้บังเกิดขึ้น ณ แคว้นคันธาระเป็นครั้งแรก จึงเรียก พระพุทธรูปดังกล่าวว่า “พระพุทธรูปแบบคันธาระ” สมัยต่อมาได้มีการสร้างพระพุทธรูปแพร่หลายไปทุกถิ่นที่มีการนับถือพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นวัตถุสำหรับสักการบูชา จนการบูชาพระพุทธรูปจัดเป็นกิจวัตรสำคัญอย่างหนึ่งที่ชาวพุทธปฏิบัติกันเพราะถือว่าพระพุทธรูปคือสัญลักษณ์สำคัญสูงสุดประการหนึ่งของพระพุทธศาสนา เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงความมีอยู่ของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นรูปเปรียบเทียบองค์จริงของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (เจนนบ ยิงสุมล, 2543 : 15) ทุกเทศสถานบ้านเรือน ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะมั่นคงหรือยากจน หรือจะอยู่ในสภาพการณ์เช่นไร โดยเฉพาะในสังคมไทยต่างก็มีพระพุทธรูปเป็นเครื่องสักการบูชาประจำบ้านในปัจจุบัน การบูชาพระพุทธรูปนอกจากเป็นกิจกรรมประจำวันที่กระทำกันในบ้านแล้ว พุทธศาสนิกชนในสังคมไทยยังนิยมไปไหว้พระตามวัดต่าง ๆ ที่มีพระพุทธรูปสำคัญประดิษฐานอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันสำคัญต่าง ๆ จะเห็นได้ว่าตามวัดต่าง ๆ มักเต็มไปด้วยผู้คนที่มาทำบุญและสักการบูชาพระพุทธรูป การบูชาพระพุทธรูปของพุทธศาสนิกชนชาวไทยนั้นเป็นพฤติกรรมที่มีพัฒนาการสืบเนื่องจากอดีตที่น่าสนใจและด้วยยุคสมัยที่เปลี่ยนไปประกอบกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นอาจมีผลทำให้พฤติกรรมการบูชาแตกต่างกันไปจากเดิมได้โดยเฉพาะในแง่การเข้าใจและเข้าใจคุณค่าของการบูชาพระพุทธรูป (ญาณภัทร ยอดแก้ว, 2552 : 1259)

การสร้างพระพุทธรูปไม่สามารถชี้ชัดได้ว่ามีความเป็นมาอย่างไร ใครเป็นผู้สร้างขึ้นครั้งแรก แม้กระทั่งผู้ริเริ่มสร้างขึ้นเป็นครั้งแรกเป็นที่น่าสนใจว่าหนังสือชื่อประวัติพระพุทธรูปต่าง ๆ ที่กรมการศาสนาจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ.2525 ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปปางห้ามแก่นจันทร์ อันแสดงว่าได้มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรก และเป็นการสร้างพระพุทธรูปที่แกะสลักด้วยไม้แก่นจันทร์เป็นครั้งแรก ซึ่งมีใจความว่า “เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จขึ้นไปจำพรรษา แสดงธรรมโปรดพระพุทธรูปในเทวพิภพ ณ พระแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์เป็นเหตุให้พระเจ้าปัสเสนทิโกศลได้ห่างเหินจากพระบรมศาสดาเป็นเวลานาน มิได้พบเห็นพระบรมศาสดาเป็นเวลาแรมเดือน ความเคารพรักกระตุนเตือนพระทัยให้ทรงระลึกถึงพระกมลรำพึงรัญจวนอยู่มิได้ขาด ด้วยพระองค์มีพระชนม์เป็นสหชาติเสมอด้วยพระชนม์ของพระบรมศาสดา จึงได้รับสั่งให้เจ้าพนักงานหาท่อนไม้แก่นจันทร์หอมอย่างดีมาแล้วโปรดให้ช่างไม้ที่มีฝีมือแกะเป็นรูปพระพุทธรูปปางประทับนั่ง มีพระรูปโฉมโนมพรรณงามละม้ายคล้ายพระบรมศาสดาแล้วโปรดให้อันเชิญพระไม้แก่นจันทร์นั้นมาประดิษฐานยังพระราชนิเวศน์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเคยเสด็จประทับมาแต่ก่อนพอบรรเทาความอาวรณ์ได้สบายพระทัย ยามเมื่อทอดพระเนตร ครั้นภายหลังเมื่อพระบรมโลกเชษฐเสด็จกลับมาจากสรวงสวรรค์แล้วเสด็จมาพระนครสาวัตถีอีก พระราชาธิบดีปัสเสนทิโกศลก็ได้ทูลอาราธนาสมเด็จพะทศพลให้เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ เพื่อให้พระบรมโลกเชษฐได้ทอดพระเนตรไม้แก่นจันทร์หอม แม้เหมือนพระรูปตั้งเนรมิต ซึ่งได้โปรดให้นายช่างประดิษฐ์จำลองขึ้นเป็นอนุสรณ์ ครั้นสมเด็จพะพุทธราชาธิบดีปัสเสนทิโกศล ซึ่งเป็นที่ประดิษฐ์สถานพระไม้แก่นจันทร์นั้น

พระไม้แก่นจันทน์นั้นก็ทำเหมือนหนึ่งว่า มีจิตรู้จักปฏิสันถารกิจที่ควรต้องลุกขึ้นถวายความเคารพ พระบรมศาสดา ได้ขยับพระองค์เขยื้อนเลื่อนลงจากพระแท่นที่ประทับ ครั้นนั้นพระมหามุนีจึงได้ยกพระหัตถ์ซ้ายขึ้นห้ามพร้อมด้วยตรัสว่า “เอวัง นิสิตะเถ ขอพระองค์จงประทับนั่งอยู่อย่างนั้นแล” พระชินสีห์พุทธเจ้า พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก เสวยพระกระยาหารบิณฑบาตในพระราชานิเวศน์ ท้าวเธอได้เสด็จอังคาสด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ด้วยความเคารพเป็นอันดี ครั้นเสร็จภัตตกิจแล้ว พระพุทธองค์ก็ถวายพระพรลาพาพระภิกษุสงฆ์สาวกเสด็จกลับไปประทับยังพระเชตวันาราม ครั้นสิ้นกระแสพระพุทธานุญาต พระไม้แก่นจันทน์ก็ลีลาศขึ้นประทับนั่งยังพระแท่นเดิมนั้น พระเจ้าปัสเสนทิโกศล ทรงประสพความอัศจรรย์ ก็ทรงโสมนัสเลื่อมใสอัศจรรย์ในพระบารมี ได้ทรงอาราธนาพระพุทธจริยาวัตรตอนทรงยกพระหัตถ์ห้ามพระไม้แก่นจันทน์นั้น เป็นนิมิตมูลเหตุให้สร้างพระพุทธรูปที่เรียกว่า “ปางแก่นจันทน์” (กรมการศาสนา, (2525 : 181-183)

แนวคิดในการสร้างพระไม้ในภาคอีสาน

แนวคิดการสร้างพระไม้ของชาวอีสานอาจได้รับอิทธิพลจากตำนานพุทธศาสนาโดยตรง ซึ่งน่าจะสืบทอดมรดกมาทางความเชื่อโดยปรากฏหลักฐานจากเรื่องตำนานพระแก่นจันทน์ ที่ได้แบบอย่างมาจากอินเดียหรือศรีลังกาดังกล่าวแล้ว แนวคิดนี้น่าจะมีมาตั้งแต่สมัยยุคต้นที่ชาวอีสานรับอิทธิพลทางศาสนาเข้ามาทางอาณาจักรล้านนา และบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง เพราะพระพุทธศาสนาเมื่อเผยแผ่ไปถึงพื้นที่ใด นอกจากจะเป็นหนทางแห่งความดับทุกข์ในจิตใจของมนุษย์แล้ว ยังเป็นแรงบันดาลใจให้เกิดการสร้างสรรคศิลป์และวัฒนธรรม เป็นบ่อเกิดอารยธรรมที่สำคัญในพื้นที่นั้นด้วย ประเทศที่มีประชาชนนับถือพระพุทธศาสนาอยู่อย่างยาวนานหลายชั่วคนนั้นจะมีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะตัว เช่น วัฒนธรรมของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ปรากฏโดดเด่นในไทย ลาว กัมพูชา เมียนมา และศรีลังกา ในพื้นที่ภาคอีสานของไทยพระพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์ ผสมผสานกับวัฒนธรรมท้องถิ่นก่อตัวเป็นวัฒนธรรมไท-ลาวที่มีเอกลักษณ์อันโดดเด่นครอบครองพื้นที่ในอีสาน สะท้อนออกมาตามองค์ประกอบสำคัญของพระพุทธศาสนา คือ พระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ กล่าวคือ ศิลปะ และวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานเป็นตัวแสดงออกในเชิงสัญลักษณ์ และสะท้อนถึงพระรัตนตรัย เช่น พระไม้อีสาน และพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในยุคต่าง ๆ มีการนำเรื่องราวในพุทธประวัติ และนิทานชาดกมาเป็นตำนานท้องถิ่น เพื่ออธิบายสถานที่สำคัญทางวัฒนธรรม เช่น ตำนาน อูร์งธาตุหรืออูร์งคันทาน วรรณคดีเรื่องสินไซ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นเครื่องมือทางศิลปะ และวัฒนธรรม อันนำไปสู่การเรียนรู้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ในส่วนของพระสงฆ์ก็เป็นที่ประจักษ์ว่า ดินแดนอีสานของไทยนั้นมีพระสงฆ์ที่ถึงพร้อมด้วยปริยัติ และปฏิบัติผู้วางรากฐานของพระพุทธศาสนาให้กับสังคม และวัฒนธรรมอีสาน มีพระสงฆ์ที่เป็นผู้ปฏิบัติดี และปฏิบัติชอบ เป็นที่พึ่งในทางปฏิบัติ และเป็นที่พึ่งพา

ของสังคมและชุมชนในการอนุรักษ์สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทั้งที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ นอกจากนี้ตามคติความเชื่อของคนอีสานยังมีค่านิยมในการสร้างพระไม้ถือว่าเป็นการสร้างบุญที่ยิ่งใหญ่ของชาวอีสาน เพราะเชื่อว่าผู้สร้างจะได้รับอานิสงส์ทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า นอกจากนี้ยังเชื่อว่าการสร้างพระไม้เป็นการสร้างเพื่อถวายตนเป็นพุทธบูชาในฐานะที่เป็นพุทธมามกะ ผลานิสงส์จากการสร้างพระไม้ยังเป็นการสะเดาะเคราะห์ให้ผู้สร้างมีสุขภาพพลานามัยแข็งแรงชีวิตยืนยาว การสร้างพระพุทธรูปไม้เกิดขึ้นจากการร่วมแรงร่วมใจของคนในชุมชน และฝ่ายสงฆ์ที่เรียกว่า บวร เกิดเป็นสัญลักษณ์ที่หลอมรวมใจ รูปลักษณะภายนอก คือ พระพุทธรูปที่มีความงามมีสุนทรียภาพตามแบบศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มองเห็น แต่สิ่งที่ซ่อนอยู่ภายในเกิดระหว่างกระบวนการสะท้อนให้เห็นความรักความสามัคคี ความศรัทธาเป็นอัตลักษณ์วิถีอีสาน นอกจากนี้ในความเชื่อของคนโบราณว่า การได้ลงมือด้วยตนเองในการสร้างสิ่งนี้คือ อานิสงส์ผลบุญไม่น้อยกว่าการบวช ทั้งนี้เพราะการแกะพระพุทธรูปไม้นี้เท่ากับการถวายตนเป็นพุทธบูชาเช่นกัน (นิยม วงศ์พงษ์คำ, 2557)

ความเป็นมาของพระไม้ในภาคอีสาน

การสร้างพระไม้ในอีสานไม่สามารถระบุได้ชัดเจนว่ามีประวัติความเป็นมาและการสร้างอย่างไร ใครเป็นผู้สร้างขึ้นครั้งแรก เนื่องจากไม่มีหลักฐานที่เป็นเอกสารอ้างอิงชัดเจน จากการศึกษารูปแบบพระไม้อีสานเมื่อเปรียบเทียบกับพระไม้ในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จะมีลักษณะใกล้เคียงกันมากจนแทบจะแยกขาดจากกันโดยสิ้นเชิงไม่ได้หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นสกุลช่างเดียวกันที่ได้รับและแลกเปลี่ยนอิทธิพลซึ่งกันและกัน นักวิชาการบางท่านได้ให้ความเห็นว่าพระไม้ในอีสานได้รับอิทธิพลมาจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง โดยศิลปะแบบล้านช้าง แล้วแผ่ขยายอิทธิพลข้ามมายังฝั่งไทย จากการอพยพโยกย้ายที่ดีหรือจากการถ่ายโอนโดยทางเรือญาติที่ดี จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้กล่าวอ้างสนับสนุนแนวความคิดข้างต้นดังกล่าวคือ ชนชาติลาวได้นับถือพุทธศาสนามาตั้งแต่สมัยอยู่ในจีนในสมัยแผ่นดินขุนหลวงสีเมมา (พ.ศ.612) อยู่ในนครงายลาว อาณาจักรหนองแสงแล้ว เป็นพุทธศาสนาแบบมหายาน ภายหลังได้จำหายไปเพราะแพร่หลายอยู่ในชนชั้นสูงเท่านั้นในขณะที่ผู้คนส่วนใหญ่ยังนับถือผีฟ้า ผีแถน จนกระทั่งพระเจ้าฟ้างุ้มขึ้นครองราชย์จึงได้นำพุทธศาสนาเข้ามาสู่อาณาจักรล้านช้างใหม่ เมื่อ พ.ศ.1902 นับจากนั้นพุทธศาสนาจึงได้เจริญรุ่งเรืองสืบมานักวิชาการเชื่อว่าพระไม้ในอีสานแรกเริ่มเดิมทีน่าจะเกิดขึ้นภายหลังสมัยการปกครองของพระเจ้าฟ้างุ้มและน่าจะเริ่มจากการทำพระพุทธรูปประทับเป็นยืนเลียนแบบพระบาง ซึ่งพระเจ้าฟ้างุ้ม ได้อัญเชิญมาจากเมืองอินทปัตนคร (กัมพูชา) ต่อมาจึงได้แพร่กระจายความเชื่อสู่สามัญชน เนื่องจากพระไม้ประทับยืนค่อนข้างทำได้ยากและไม่เหมาะสมสำหรับช่างพื้นบ้าน จึงเปลี่ยนมาสร้างพระไม้ประทับนั่งปางต่างๆ แทน ดังนั้นจึงพบเห็นพระไม้ประทับนั่งมากกว่าประทับยืน (นิยม วงศ์พงษ์คำ, 2557)

พระไม้เข้าหลอมแห่งความเป็นคนอีสาน

ด้วยลักษณะสังคม ยึดหยุ่น จริงใจ ซื่อตรง อย่างในวิถีชาวบ้านที่มีโครงสร้างทางสังคมที่มีความเสมอภาคนี้เองที่เป็นปฐมเหตุอันสำคัญก่อให้เกิดคุณลักษณะความงามอย่างในวิถีชาวบ้าน ที่ปรากฏอยู่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะในงานศิลปะพื้นบ้านอีสานทุกแขนง โดยเฉพาะคุณลักษณะเสรีที่เป็นหัวใจของการสร้างสรรค์ที่สร้างคุณค่าทางศิลปะอันปรากฏอยู่ในพระพุทธรูปอีสาน ซึ่งมีความแปลก และแตกต่างจากสกุลช่างอื่น ๆ (แม้ในวัฒนธรรมล้านช้างซึ่งเป็นวัฒนธรรมแม่) ด้วยลักษณะงานช่างอย่างลักษณะศิลปะพื้นบ้าน ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีสังคมวัฒนธรรมชาวบ้าน ดังนั้น คุณค่า ความงามไม่งาม จึงเป็นเรื่องที่สัมพันธ์โดยตรงกับสังคมวัฒนธรรม ไม่ใช่เรื่องศิลปะโดดๆ ดังบทกวีที่ อาจารย์วิโรฒ ศรีสุโร ได้รจนาไว้ว่า “นั่งเลี้ยงควายหาไม้มาแกะเป็นพระ ไม้สวยสะอาดสวยชื่อคือ พระพุทธ แทนคุณค่าความดีความบริสุทธิ์ใจฝังผูกเกิดพุทธปฏิมากร” (บันทึกอีสานผ่านเลนส์, 2543 : 1) อย่างวัฒนธรรมอีสานซึ่งมีเข้าหลอมจากวิถีแห่งความลำบากอย่างปากกัดตีนถีบ ด้วยภูมิศาสตร์ที่ตั้ง และสภาวะที่ถูกทำให้เป็นอื่น คือเข้าหลอมให้วิถีแห่งอีสาน “ง่ายและงดงาม” คุณค่าความงามเป็นเรื่องของมายาจริตของความคิด แต่พลังศรัทธาเป็นเรื่องของจิตวิญญาณความรู้สึกซึ่งข้าพเจ้าค้นพบแล้วในงานช่างวิถีแห่งอีสานโบราณ และในปัจจุบันพระพุทธรูปไม้แกะสลักยังพบเห็นอยู่ตามวัดเก่าในชนบทภาคอีสาน ส่วนใหญ่เคยเป็นพระประธานในโบสถ์มาก่อน บางแห่งก็เก็บรักษาไว้อย่างดี บางแห่งก็ปล่อยร้างให้ชำรุดทรุดโทรม คตินิยมในการสร้างคงได้รับอิทธิพลมาจากหลวงพระบาง โดยเฉพาะชุมชนภาคอีสานหลายแห่งสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษที่เป็นชาวหลวงพระบางหรือล้านช้าง เพียงสังคมเล็ก ๆ กันดาร ห่างไกล ก็มีข้อด้อยเรื่องปัจจัย ทุนทรัพย์จึงจำเป็นต้องเรียบง่าย สร้างตามกำลังที่มี เช่น การสร้างพระพุทธรูปแกะสลักจากไม้เนื้อแข็ง อย่างไม่ประคี่ซึ่งมีความทนทาน ใช้ฝีมือช่างในท้องถิ่น บางแห่งเป็นช่างพื้นบ้านที่ไม่มีทักษะความชำนาญเลย จึงมีลักษณะผิดรูปผิดสัดส่วน หยาบ ดิบ บางแห่งอาจเป็นช่างพื้นเมือง ก็ยังพอมองออกว่า มีทักษะในการแกะสลัก และความรู้ในคตินิยมการสร้างพระพุทธรูปอยู่บ้าง อย่างไรก็ตาม ถ้าหากไม่ติดยึดในรูปแบบพุทธศิลป์ ซึ่งอ้างอิงคตินิยมการสร้างจากลักษณะของมหาบุรุษ 32 ประการ (มหาบุรุษลักษณะ) ก็จะพอมองเห็นแรงศรัทธาที่ซื่อบริสุทธิ์ มีเอกลักษณ์เฉพาะที่แฝงไว้ในพุทธประติมากรรมหยาบ ๆ ดิบ ๆ นั้น แล้วทำใจต่อไปว่า คนรุ่นใหม่อาจไม่มีโอกาสได้เห็น ถ้าหากยังถูกปล่อยให้จมหายไปกับยุควัตถุนิยม นอกจากนี้มีพระอริยะสงฆ์หลายรูปเคยสอนไว้ว่า การกราบไหว้พระพุทธรูปซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จิตต้องไม่ติดอยู่ที่ความเป็นอิฐ หิน ปูน ทอง สำริด นาก ไม้ แต่ควรมององค์พระแล้วน้อมระลึกถึงพระวิสุทธิคุณ พระกรุณาธิคุณ พระปัญญาคุณ แห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พุทธานุสสติ) ที่ทรงค้นพบสัจธรรมแล้วนำมาโปรดเวไนยสัตว์ ให้เห็นทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ที่พิสูจน์ได้โดยการปฏิบัติด้วยสติปัญญาของแต่ละบุคคล ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา (ตีก สเนนบุญ, 2555)

การเลือกไม้ในการทำพระไม้อีสาน

คติในการเลือกไม้ที่ใช้ในการทำพระไม้อีสาน ตามคตินิยมส่วนมากใช้ไม้ที่เป็นมงคล หรือไม้ที่มีชื่อดีที่เป็นสิริมงคลเช่น ไม้คุณหมายถึงการค้าคุณอยู่ดีมีเฮง ตามคติอีสาน และไม้ที่มีประวัติเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าหรือตำนานเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ไม้มงคลที่นิยมนำมาทำพระไม้ในภาคอีสาน มีดังนี้

1. ไม้โพธิ์ เป็นต้นไม้ชั้นสูง และมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น เป็นโพธิ์บังลังก์ ในการตรัสรู้ และอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแห่งพระตถาคตเจ้านักปราชญ์ในสมัยโบราณจึงได้นำกิ่งต้นโพธิ์ที่หันไปทางทิศตะวันออก ส่วนรากของต้นโพธิ์นิยมนำมาสลักรูปมหาสาวกหรือเรียกว่า พระภควัค

2. ไม้คุณ ต้นราชพฤกษ์ เป็นไม้มียอดมีดอกสีเหลืองและขอบออกดอกบานสะพรั่งในหน้าแล้ง โดยเฉพาะช่วงสงกรานต์ คำว่า คุณ ในภาษาอีสาน หมายถึงความเป็นสิริมงคลและหมายถึงการค้าคุณให้อยู่เย็นเป็นสุข ชาวบ้านนิยมใช้ส่วนกิ่งและลำต้นมาแกะสลักพระไม้ สำหรับกราบไหว้บูชา

3. ไม้ยอ ต้นยอมี 2 อย่างคือ ยอบ้านและยอป่า ยอบ้านเป็นไม้ที่มีใบใหญ่ ผลและใบใช้รับประทานได้ ยอตามพจนานุกรม หมายถึง การยกย่องสรรเสริญ การนำต้นยอมาทำพระไม้ ก็เพื่อหวังอานิสงส์ให้คนนิยมยกย่อง สรรเสริญเยินยอในสังคมใช้ได้ทั้งยอป่าและยอบ้าน

4. ไม้จันทร์(แก่นจันทร์) ไม้จันทร์ที่มีตำนานเกี่ยวข้องกับประวัติพระพุทธเจ้ามาแต่โบราณเรียกตำนานนี้ว่า ตำนานพระแก่นจันทร์ นับเป็นตำนานเก่าแก่ของอินเดีย กล่าวกันว่าพระพุทธรูปองค์แรกสร้างด้วยไม้แก่นจันทร์แดงและสร้างขึ้นในขณะที่พระองค์ยังทรงมีพระชนม์อยู่ และมีขึ้นโดยพุทธานุญาตจากองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย แม้ว่าตำนานจะขัดกับหลักฐานทางศิลปกรรมแต่ตำนานพระแก่นจันทร์ก็ยังคงเป็นที่เชื่อถือสืบต่อกันมาจนปัจจุบัน

5. ไม้พุง ต้นพุงเป็นไม้มงคลอีกชนิดหนึ่ง คำว่า พุง หมายถึงการช่วยเหลือเกื้อกูลทั้งตนเองและผู้อื่นการใช้ไม้พุงมาแกะสลัก เชื่อว่าจะได้อานิสงส์ให้คนอื่นเกื้อกูลให้มั่งมีศรีสุขด้วยลาภยศ สรรเสริญ

6. ไม้ขนุน ภาษาอีสานเรียก ต้นหมากมี ผลรับประทานได้ ไม้ขนุนยังนิยมนำมาทำเครื่องดนตรี โดยเฉพาะโปงลาง เชื่อว่าทำให้เกิดเสียงกังวานไพเราะกว่าไม้อื่น คำว่า ขนุน น่าจะหมายถึงการเกื้อหนุน จุนเจือ ให้มีความสุขทั้งชาตินี้และชาติหน้า เชื่อว่าการนำไม้ขนุนมาแกะพระพุทธรูปจะได้อานิสงส์ให้คนอื่นเกื้อหนุนจุนเจือ

7. ไม้กระโดน คำว่า โดน ในภาษาอีสานหมายถึง นาน เป็นไม้รับประทานใบกับอาหารพื้นบ้านที่มีรสจัด เช่นน้ำพริก และป่นต่างๆ เพราะใบกระโดนมีรสฝาด ซึ่งตัดกับรสเผ็ดได้ดี การนำไม้กระโดนมาแกะพุทธรูปเชื่อว่าจะได้รับอานิสงส์ ให้ผู้แกะมีอายุยืนนาน เช่นเดียวกับชื่อไม้กระโดน

8. ไม้มะขาม เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ลำต้นและกิ่งก้านแข็งแรง โดยเฉพาะลำต้นที่มีอายุนาน จนจะกลายเป็นสีดำนิยมนำมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูป เชื่อว่าถ้าใช้ไม้แก่นขามาแกะสลักพระพุทธรูป จะทำให้ได้อานิสงส์อายุยืน และมีรูปร่างแข็งแรงเช่น ต้นมะขาม (พุทธศาสนาและปรัชญา, 2564)

คติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปไม้ของคนอีสาน

ตามคติความเชื่อของชาวอีสานเกี่ยวกับพระพุทธรูปนั้นปรากฏว่า มักนิยมแกะสลักพระพุทธรูปจากไม้ไว้เพื่อถวายเป็นพุทธรูปบูชา เพื่อสะเดาะเคราะห์หรือแก้บน โดยทั่วไปแล้วชาวอีสานมักมีฝีมือในเชิงช่างศิลปะ สามารถแกะสลักไม้ในลักษณะต่างๆได้อยู่แล้ว ประกอบไม้เป็นวัสดุที่หาได้ง่าย จึงมักเลือกไม้ที่เป็นมงคลมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปเพื่อเคารพสักการบูชาอีกด้วย และแนวคิดการสร้างพระไม้ของชาวอีสานอาจได้รับอิทธิพลจากตำนานพุทธศาสนาโดยตรงซึ่งน่าจะสืบทอดมาจากความเชื่อโดยปรากฏหลักฐานจากเรื่องตำนานพระแก่นจันทน์ ที่ได้แบบอย่างมาจากอินเดียหรือศรีลังกาตั้งกล่าวแล้วแนวคิดนี้น่าจะมีมาตั้งแต่สมัยยุคต้นที่ชาวอีสานรับอิทธิพลทางศาสนาเข้ามาทางอาณาจักรล้านนา และบริเวณสองฝั่งแม่น้ำโขง โดยทั่วไปแล้วการทำรูปเคารพ ก็มักเพื่อจุดประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งเสมอ มีข้อมูลเกี่ยวกับต้นไม้ในพุทธศาสนาปรากฏชัดเจน โดยกล่าวถึงไม้สำคัญหลายชนิดที่เกี่ยวข้องผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับพุทธประวัติ เช่น ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ต้นสาละ ต้นมุจลินทร์ ต้นหว้า ต้นจิก ต้นรัง เป็นต้น จึงชวนให้คิดว่า การนำไม้ที่เกี่ยวข้องดังกล่าวมาแกะสลักเป็นพระพุทธรูปนั้นก็น่าจะเนื่องมาจากศรัทธาความเชื่อเป็นปัจจัยสำคัญ ชื่อไม้ดังกล่าว ชาวอีสานถือว่าเป็นไม้มงคล เพราะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา แต่ต่อมาภายหลังชาวอีสานจะปรับเปลี่ยนแนวความคิดโดยยอมรับเอาชื่อต้นไม้อีกหลายชนิดที่มีความหมายไปในทางที่เป็นมงคลมาแกะสลักด้วย เช่น ต้นกฤษณา ไม้มะขาม ไม้จันทน์หอม ไม้มะยม ไม้ขนุน เป็นต้น ซึ่งเชื่อกันว่าจะทำให้เกิดความขลัง ศักดิ์สิทธิ์ นำเกรงขามหรือนิยมชมชอบตามชื่อต้นไม้ดังกล่าวตลอดจนอาจบันดาลให้เกิดความสุขสบาย หรือเจริญรุ่งเรือง เป็นต้น โดยเฉพาะรูปเคารพนั้น (ไทยรัฐ 8 มีนาคม, 2533 : 3) และเป็นที่น่าสังเกตว่า ลักษณะศิลปกรรมแกะสลักไม้ที่ปรากฏในอีสาน ตั้งแต่อดีตเป็นมา เช่น ภาพแกะสลักไม้ ตามค้ำยันและกรอบประตู หน้าต่าง ตลอดจนพระไม้ จะถูกทำลายลงโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ หรือไร้สำนึกในคุณค่าอยู่เสมอ ทั้งนี้อาจเนื่องจากช่างหรือผู้ที่จ้าง ในสมัยหลังไม่รู้คุณค่าในความงาม อันเป็นเอกลักษณ์ทางศิลปะประจำท้องถิ่นประการหนึ่ง และวัสดุก่อสร้าง ตลอดจนรูปแบบของศิลปะภาคกลางแพร่เข้ามาในภาคอีสานอย่างรวดเร็ว อีกประการหนึ่งมีอิทธิพลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบ และกรรมวิธีโดยสิ้นเชิง อย่างไรก็ตามพระพุทธรูปที่แกะสลักด้วยไม้ จะยังเป็นศิลปวัตถุอีสานที่แสดงให้เห็นถึงคตินิยม ศรัทธา ความเชื่อ ตลอดจน ลักษณะรูปแบบของศิลปะประจำท้องถิ่นได้ชัดเจน แต่พระไม้จะอยู่อย่างกระจัดกระจายทั่วไป (สุวิข สิตวิทยานันท์, 2534 : 48)

วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาขอนแก่น 37
ปีที่ 9 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม - กันยายน 2565

จากคติความเชื่อเกี่ยวกับการทำพระไม้ของคนอีสาน เมื่อวิเคราะห์แล้วพบว่า คติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปไม้ของคนอีสาน สรุปได้ดังนี้

1. เป็นผลานิสงส์ผลบุญแก่คนสร้างและช่าง เพราะในการแกะสลักไม้ให้เป็นพระพุทธรูปไม้นั้น ผู้ทำจะต้องใช้ความเพียรในแกะสลักเริ่มต้นจากการหาไม้ที่เป็นมงคลแล้วมาแกะสลักตามจินตนาการของตน ทำให้เป็นพระพุทธรูปฝีมือในการแกะอาจไม่สวยงามหรือละเอียดมากนักเพราะเครื่องมือที่ใช้อาจมีไม่ครบเหมือนตระกูลช่างหลวง แต่ก็ทำด้วยแรงศรัทธา และด้วยแรงศรัทธาในครั้งนี้ตามคติความเชื่อของคนอีสาน เชื่อว่าจะได้อานิสงส์คือ จะได้เกิดในศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย์

2. เป็นพระพุทธรูปบูชา เมื่อช่างแกะเป็นรูปพระพุทธรูปแล้วคนอีสานมักนำพระไม้ของตนเอง รวมทั้งพระอื่น ๆ เข้าพิธีพุทธาภิเษกเพื่อให้พระพุทธรูปไม้ที่สร้างขึ้นมานั้นมีความศักดิ์สิทธิ์ด้วยอำนาจของพุทธคุณและนำไปตั้งไว้บนหิ้งพระเพื่อกราบไหว้บูชาแทนองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อเป็นสื่อกลางในการทำมาค้าดี และเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของตนและคนในครอบครัว

3. เป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาสร้างแทนองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า คติความเชื่อของคนอีสานที่เชื่อครอบครัวใดมีลูกชายมักจะให้บวชเรียนเพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา และเมื่อบวชแล้วได้หนึ่งพรรษามักจะต้องแกะสลักพระพุทธรูปไม้อย่างน้อย 1 องค์ เพื่อไว้เป็นที่ระลึกและเพื่อยืนยันการเป็นสักขีพยานในการเข้าสู่เพศบรรพชิตของตน เมื่อลาสิกขาออกไปเป็นฆราวาสก็จะมักจะนำพระที่ตนแกะสลักนั้นติดตัวไปบูชาที่บ้านอีกถือเป็นการสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาไปในตัว

4. เป็นการต่ออายุ และสืบทอดอายุให้กับผู้ป่วยหรือเพื่อสะเดาะเคราะห์ต่าง ๆ การเจ็บป่วยที่ไม่ทราบสาเหตุตามคติความเชื่อชาวอีสานเชื่อว่าเกิดจากอำนาจลี้ลับหรือผีบ้านผีเรือน จึงนิยมรักษาด้วยวิธีการทางเวทย์มนต์และการบนบานสารกล่าว เมื่ออาการเจ็บป่วยหายดีแล้วจึงนิยมแกะสลักไม้เป็นพระพุทธรูป ที่เรียกว่า พระไม้ หรือ พระพุทธรูปไม้ นำไปไว้ที่วัด โบสถ์ วิหาร ฐานชุกชี ระเบียง หอไตร หอระฆัง กุฏิ ศาลาการเปรียญ หรือต้นไม้อายุยืนที่อยู่บริเวณภายในวัด โดยมีความเชื่อว่า เป็นการสร้างเพื่อแก้บนและต่ออายุ ในคราวที่ญาติพี่น้องปลอดภัยจากอาการเจ็บป่วย

5. เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับบุพการี และญาติมิตรผู้ล่วงลับ ด้วยอานิสงส์การสร้างพระไม้นั้นนอกจากมีอานิสงส์แก่ตัวผู้สร้างเองแล้วยังเป็นการแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วให้ได้อานิสงส์ด้วย เพราะเมื่อญาติที่ล่วงลับไปแล้วตกทุกข์ได้ยากก็จะพ้นจากทุกข์ด้วยอำนาจพุทธานุภาพ เพราะตามคติความเชื่อของคนอีสานการได้ถวายพระพุทธรูปจะมีอานิสงส์มากเพราะไม่แต่เป็นการอุทิศส่วนบุญให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้วเท่านั้นที่ได้รับบุคคลทั่วไปเมื่อพบเห็นพระพุทธรูปไม้ที่เรานำไปถวายไว้ที่วัดได้เกิดศรัทธาและคติธรรมจากการกราบไหว้บูชาจนเกิดปัญญา ดังนั้นจึงถือว่ามีบุญและอานิสงส์มาก (ศุภนัยศิลป์พัฒน์ธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2564)

สรุป

จากการเขียนบทความวิชาการเรื่อง คติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปไม้ของคนอีสานที่ผู้เขียนได้นำเสนอในแง่มุมต่างๆ และเป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการ สรุปได้ดังนี้

1. ประวัติการสร้างพระพุทธรูป สรุปได้ว่า การสร้างพระพุทธรูปไม่สามารถชี้ชัดได้ว่ามีความเป็นมาอย่างไร ใครเป็นผู้สร้างขึ้นครั้งแรก แม้กระทั่งผู้ริเริ่มสร้างขึ้นเป็นครั้งแรกเป็นที่น่าสนใจว่าหนังสือชื่อประวัติพระพุทธรูปต่าง ๆ ที่กรมการศาสนาจัดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2525 ได้กล่าวถึงพระพุทธรูปปางห้ามแก่นจันทร์ อันแสดงว่าได้มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรก และเป็นการสร้างพระพุทธรูปที่แกะสลักด้วยไม้แก่นจันทร์เป็นครั้งแรก

2. แนวคิดในการสร้างพระพุทธรูปไม้ในภาคอีสาน สรุปได้ว่า คนอีสานยังมีค่านิยมในการสร้างพระไม้ถือว่าเป็นการสร้างบุญที่ยิ่งใหญ่ของชาวอีสาน เพราะเชื่อว่าผู้สร้างจะได้รับอานิสงส์ทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า นอกจากนี้ยังเชื่อว่า การสร้างพระไม้เป็นการสร้างเพื่อถวายตนเป็นพุทธบูชาในฐานะที่เป็นพุทธมามกะ ผลานิสงส์จากการสร้างพระไม้ยังเป็นการสะเดาะเคราะห์ให้ผู้สร้างมีสุขภาพพลานามัยแข็งแรงชีวิตยืนยาว

3. ความเป็นมาของพระไม้ในภาคอีสาน สรุปได้ว่า พระไม้ในอีสานแรกเริ่มเดิมทีน่าจะเกิดขึ้นภายหลังสมัยการปกครองของพระเจ้าฟ้างุ้มและน่าจะเริ่มจากการทำพระพุทธรูปประทับเป็นยืนเลียนแบบพระบาง ซึ่งพระเจ้าฟ้างุ้ม ได้อัญเชิญมาจากเมืองอินทปัตถนคร (กัมพูชา) ต่อมาจึงได้แพร่กระจายความเชื่อสู่สามัญชน

4. พระไม้เข้าหลอมแห่งความเป็นคนอีสาน สรุปได้ว่า การกราบไหว้ไม้ซึ่งเป็นพุทธสัญลักษณ์ จิตต้องไม่ติดอยู่ที่ความเป็นอิฐ หิน ปูน ทอง สำริด นาก ไม้ แต่ควรมององค์พระแล้วน้อมระลึกถึงพระวิสุทธิคุณ พระกรุณาธิคุณ พระปัญญาคุณ ในลักษณะเป็นพุทธานุสสติ และนำหลักธรรมที่พระองค์ทรงค้นพบแล้วนำมาโปรดเวไนยสัตว์ให้เห็นทางดำเนินชีวิตที่ถูกต้องที่พิสูจน์ได้โดยการปฏิบัติด้วยสติปัญญาของแต่ละบุคคล ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา”

5. การเลือกไม้ในการทำพระไม้อีสาน สรุปได้ว่า คติในการเลือกไม้ที่ใช้ในการทำพระไม้อีสานตามคตินิยมส่วนมากใช้ไม้ที่เป็นมงคล หรือไม้ที่มีชื่อดีที่เป็นสิริมงคลเช่น ไม้โพธิ์ ไม้คูณ ไม้ขนุน ไม้จันทร์ ไม้มะขาม ไม้มะยม เป็นต้น ที่สื่อให้เห็นถึงการค้าคุณการอยู่ดีมีแสง คนนิยมชมชอบ และไม้ที่มีประวัติเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

6. คติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปไม้ของคนอีสาน สรุปได้ว่า 1) เป็นผลานิสงส์ผลบุญแก่คนสร้าง และช่างตามคติความเชื่อของคนอีสานเชื่อว่าจะได้อานิสงส์คือ จะได้เกิดในศาสนาของพระศรีอาริยมตไต้ย

2) เป็นพระพุทธรูป พระพุทธรูปไม้ที่สร้างขึ้นมานั้นได้ผ่านพิธีพุทธาภิเษกให้มีความศักดิ์สิทธิ์ด้วยอานุภาพของพุทธคุณ 3) เป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาสร้างแทนองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า คติความเชื่อของคนอีสานที่เชื่อครอบครัวใดมีลูกชายมักจะให้บวชเรียนเพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา และเมื่อบวชแล้วได้หนึ่งพรรษามักจะต้องแกะสลักพระไม้อย่างน้อย 1 องค์ เพื่อไว้เป็นที่ระลึกและเพื่อยืนยันการเป็นสักขีพยานในการเข้าสู่เพศบรรพชิตของตน เมื่อลาสิกขาออกไปเป็นฆราวาสก็จะมักจะนำพระที่ตนแกะสลักนั้นติดตัวไปบูชาที่บ้านอีกถือเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาไปในตัว 4) เป็นการต่ออายุ และสืบชะตาให้กับผู้ป่วยหรือเพื่อสะเดาะเคราะห์ต่าง ๆ เมื่ออาการเจ็บป่วยหายดีแล้วจึงนิยมแกะพระไม้แล้วนำไปไว้ที่วัด โดยมีความเชื่อว่าเป็นการสร้างเพื่อแก้บนและต่ออายุ 5) เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับบุพการีและญาติมิตรผู้ล่วงลับ ด้วยอานิสงส์การสร้างพระไม้นั้นนอกจากมีอานิสงส์แก่ตัวผู้สร้างเองแล้วยังเป็นการแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วให้ได้อานิสงส์ด้วยเพราะเมื่อญาติที่ล่วงลับไปแล้วตกทุกข์ก็จะพ้นจากทุกข์ด้วยอำนาจพุทธานุภาพ

องค์ความรู้ใหม่

จากการเขียนบทความวิชาการเรื่อง คติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปไม้ของคนอีสาน ที่ผู้เขียนได้นำเสนอในแง่มุมต่าง ๆ ทำให้ได้องค์ความรู้ใหม่ ดังนี้

คติความเชื่อของคนอีสานมีพื้นฐานความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สอดคล้องกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาและพลังศรัทธาได้ถูกแสดงออกผ่านสัญลักษณ์คือพระไม้หรือพระพุทธรูปไม้ที่ได้บรรจงทำด้วยฝีมือของช่างพื้นบ้านหากมองหากความงามในมิติปรัวิสัยคงไม่ได้ความงามสากลแต่เมื่อมองในมิติอัตวิสัยจะพบความงามที่เกี่ยวข้องกับจิตใจที่เกิดจากแรงศรัทธาและได้ทำพระไม้เป็นพุทธสัญลักษณ์แล้วนำไปกราบไหว้บูชาเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนและครอบครัว

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2525). ประวัติพุทธรูปปางต่าง ๆ. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- กานต์ กาญจนพิมาย. (2553). การศึกษาวิเคราะห์พระพุทธรูปไม้อีสานเชิงปรัชญา. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เจนจบ ยิ่งสมล. (2543). พระพุทธรูปสำคัญในเมืองไทย. กรุงเทพฯ: ประพันธ์สาส์น.
- ติก แสนบุญ. (2559). เส้นสายลายสื่อ : ศิลปวัฒนธรรม ฉบับ กุมภาพันธ์ 2555. (เผยแพร่, วันจันทร์ที่ 26 ธันวาคม พ.ศ.2559)

- ญาณภัทร ยอดแก้ว. (2552). การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าแท้และคุณค่าเทียมของการบูชา พระพุทธรูป
ในสังคมไทย, การประชุมวิชาการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ครั้งที่ 7.
- นิราศ ศรีขาวรส. (2557). พระพุทธรูปไม้ : สุนทรียภาพและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในเมืองหลวงพระบาง
สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวในกระแสโลกาภิวัตน์. (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต).
ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- นิยม วงศ์พงษ์คำ. (2557). พระพุทธรูปไม้ในภาคอีสาน. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- บุษบา กิติจันทรโรภาส. (2539). คติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูปไม้ในเขตอำเภอเมืองสารคาม. (วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ผาสุก อินทรารุช. (2530). พระพุทธศาสนาและประติมานวิทยา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เสนอ นิลเดช. (2543). ประวัติสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2550). คำบรรยายพระไตรปิฎก. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ:ธรรมสภา.
- สุจิตรา อ่อนค้อม. (2542). ศาสนาเปรียบเทียบ. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: สหธรรมิก จำกัด.
- สุวิช สติวิทยานันท์. (2543). พระพุทธรูปไม้ในจังหวัดขอนแก่น. ขอนแก่น: ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ศิริพงษ์ ศักดิ์สิทธิ์. (2554). คติการสร้างพระพุทธรูปไม้ในล้านนา. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต).
กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม. (2564). ประติมากรรมอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น. สืบค้นเมื่อ 29 มิถุนายน 2564,
จาก <https://cac.kku.ac.th/esanart/sculpture.html>